

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Hatodik közlemény.)

VIII.

Müller József.

(1813—1856.)

Az 1811. évi március 26-án kelt 7247. számú helytartótanácsi rendelet kimondotta, hogy Pesten két kölcsönkönyvtár állítható fel azon feltétel alatt, hogy sem nyilvános olvasóteremmel, sem pedig tudományos egyesülettel nem kapcsolható össze (nec in conclave lecturae — Lese Cabinet — nec alios literariorum conventuum usus convertantur). E határozatra HARTLEBEN Konrád üzletvezetője, MÜLLER József, azonnal folyamodványt adott be a helytartótanácsához s kérte a kölcsönkönyvtárnyitási jog megadását. Minthogy folyamodványában kijelentette, hogy a szükséges tőke rendelkezésére áll s gróf BATTHYÁNY Vince és gróf SÁNDOR Vince is ajánlották, 1811 május 14-én megkapta az engedélyt, de biztosítéskul 400 forintot kellett letennie a pestvárosi tanácsnál s évenként 150 forintot kellett fizetnie a váci siketnémák intézetének. A válalat azonban nem járt szerencsével, 1815 végén már kénytelen volt a kölcsönkönyvtárat bezárni, mert nagyon ráfizetett.

A kölcsönkönyvtár szomorú üzleti eredményei már 1812 december 4-én arra indították, hogy könyvkereskedői jogot kérjen a helytartótanácsától. Mellékelte HARTLEBEN Konrád 1811 január 8-i bizonyítványát, melyben igazolta, hogy öt esztendőn át tanulta nála a könyvkereskedést s két év óta könyvkereskedői segédi minőségben volt nála alkalmazva. Kérvényében hivatkozott a lakosság számának és a kulturának nagy emelkedésére, minek következtében Pest lett az ország könyvkereskedelmének központja (tendentia quaestus librarii ex toto propemodum regno Pesthinum directa ibidemque quasi concentrata). Ilyen körülmények között a fennálló hat

könyvkereskedés már nem elegendő többé, mert az egész ország innen látja el magát könyvekkel (omnes fere regni partes tamquam ex penu litteraria productis litteraturae provideri). Hivatkozott végül kölcsönkönyvtárára is, melynek felállításával és fenntartásával jó szolgálatokat tett a nemzeti kultúrának.

A folyamodvány véleményadás céljából a pestvárosi tanács elé került, mely természetesen elsősorban az érdekelt hat könyvkereskedőt (KILIÁN, EGGENBERGER, HARTLEBEN, LEYRER, INSTITORIS és KISS István) hallgatta meg. A nevezett könyvkereskedők 1813 január 11-én kelt nyilatkozatukban a leghatározottabban ellenezték az engedély megadását s szokott érveiket hozták elő, t. i., hogy rosszul megy az üzlet s emiatt sokan tönkrementek közülök (STROHMAYER, LINDAUER, PAUER és MEISSNER), minek következtében a tanács 1812 december 31-én máris megtagadta WALLISHAUSEN linzi könyvkereskedő hasonló kérvényét. Hivatkoztak a műveltebb Németország példájára, ahol több az egyetem s fejlettebb a tudományos élet, mégis hanyatlás észlelhető a könyvkereskedelem terén, amint ez az újsághirekből megállapítható. A Pesten fennálló hat könyvkereskedés, három műkereskedés és két kölcsönkönyvtár 100.000 lakossal bíró város számára is elég lenne, annál inkább elég a jóval kisebb Pest számára. Hozzá a jelenlegi viszonyok is kedvezőtlenek, mert kevés a pénz és csökkent az olvasókedv. Nehéz helyzetükön csupán azáltal lehetne könnyíteni, ha a tönkrement kereskedők áruraktárát elárvereznék ugyan, de könyvkereskedői jogukat minden egyes esetben megszüntetnék.

A pestvárosi tanács 1813 január 16-án kelt véleményes jelentésében nem helyezkedett az érdekelt könyvkereskedők álláspontjára, hanem az engedély megadását javasolta azon indokolással, hogy a folyamodó budai születésű, tanult könyvkereskedő s máris van kölcsönkönyvtári joga. Ez alapon a helytartótanács MÜLLER Józsefnek 1813 február 3-án megadta a könyvkereskedői jogot¹ s 1813 november 27-én a helybeli polgárok sorába is felvették.

MÜLLER József könyvkereskedése a Ferenciek-terén lévő JAN-

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. m. 9767.

KOVICH-féle házban nyílt meg s csaknem három évtizedes fennállása alatt érdemes munkásságot fejtett ki. Kiadói tevékenységéből kiemeljük az 1820-ban megjelent s 128 rézmetszetű képpel díszített *Jugendführert*, melyet a nádor engedélyével ISTVÁN főhercegnek és HERMINA főhercegnőnek ajánlott.

MÜLLER József halála után özvegye, HÖLBLING Teréz örökölte az üzletet, aki már 1842 december 2-án folyamodott a pestvárosi tanácshoz, hogy idősebb fiát, Adolfot társul vehesse maga mellé s az üzletet «Müllers Witwe und Sohn» cég alatt folytathassa. A tanácsnak 1842 december 19-én a helytartótanácshoz intézett jelentése szerint MÜLLER Adolf a könyvkereskedést atyjánál tanulta s Bécsben GEROLD Károlynál, Lipcsében pedig FROHBERGER Adolfnál volt gyakorlaton, minek következtében a helytartótanács 1843 április 14-én kelt leiratában hozzájárult a kért cégváltatáshoz. Időközben MÜLLER József Gyula nevű fia is felnőtt, megtanulta a könyvkereskedést s Bécsben BECK Frigyesnél, Münchenben FRANK Györgynél volt gyakorlaton. 1846 június 5-én aztán MÜLLER József özvegye azon kéréssel fordult a pestvárosi tanácshoz, hogy könyvkereskedői jogát két fiára, Adolfra és Gyulára ruházhassa át, s kérvényében rámutatott arra, hogy az atyai örökségüket képező s 27.432 frtra becsült belvárosi Korona-utcai házuk kellőképpen biztosítja a könyvkereskedés fennmaradását. A pestvárosi tanács nem emelt kifogást az átruházás ellen s a helytartótanács 1846 szeptember 22-én a maga részéről is megerősítette azt; kikötötte azonban, hogy önálló üzletet felsőbb hatósági engedély nélkül nem nyithatnak. Ennek megfelelően MÜLLER Adolf már 1847 szeptember 24-én azt kérte a helytartótanáctól, hogy önálló üzletet alapíthasson. Erre már megmozdultak a helybeli könyvkereskedők is (GEIBEL, EGGENBERGER, EMICH, HARTLEBEN és ALTENBURGER, HECKENAST, KILIÁN és ZUBER, KILIÁN és társa, LANTOSY József) s 1847 december 15-én kelt nyilatkozatukban rámutattak a helybeli könyvkereskedők nagy számára, ami annál nehezebbé teszi megélhetésüket, mert a megtelepedett zsidó régiségkereskedők is foglalkoznak könyvadásítással. IVANICS örökösivel együtt 10 könyvkereskedést számláltak Pesten s a nyilvános könyvtárak is csökkentették a könyvfogyasztást.

Ennek ellenére a pestvárosi tanács nem ellenezte a könyvkereskedői jog megadását s MÜLLER Adolf 1848 február 24-én megkapta a kért engedélyt.¹

MÜLLER Adolf aztán tovább ment a megkezdett úton. 1848 július 14-én könyvnyomtatói jogért folyamodott, amit 1848 augusztus 30-án meg is kapott. Terveit azonban nem válthatta valóra, mert röviddel rá meghalt s ámbár anyja megkísérelte a könyvnyomtatói jog megtartását, a pestvárosi tanács 1849 december 31-i felterjesztésében ellene foglalt állást s a könyvnyomtatói jog megszűnt.² Hasonló sorsra jutott a könyvkereskedői jog is, mert az 1850 február 17-iki kerületi főispáni leirat hathónapi határidőn belüli bezáratását rendelte el s ámbár időközben MÜLLER Józsefné a felszerelést LAMPEL Róbertnek eladta, LAMPEL Róbert pedig ez alapon a könyvkereskedői jog megszerzését is megkísérelte, az 1850 augusztus 8-i kerületi főispáni leirat sürgette az előbbi rendelet végrehajtását s LAMPEL Róbert kérvényét 1850 szeptember 4-én végérvényesen elutasította.³

MÜLLER Gyula könyvkereskedése hosszabb életű volt s 1854-ben még a Korona-utca és Szervita-tér sarkán volt szülői házban állott fenn.⁴ MÜLLER Gyula magyar könyvek kiadásával is foglalkozott s 1852-től 1856-ig kiadott nagy naptárába ARANY János, JÓKAI Mór, TOMPA Mihály, VACHOT Imre s más jeleseink is írtak.

¹ Pestvárosi levéltár. Int. a. n. 8877.

² 1848/49. évi iratok. Eng. 532.

³ 1850/52. évi iratok. 2379. szám.

⁴ HAEUFLE: Buda-Pest, historisch-topographische Skizzen 133. l.

IX.

Ivanics Zsigmond.

(1815—1844.)

Az 1848 előtti pesti könyvkereskedők legérdekesebb alakja IVANICS Zsigmond volt, aki először Bécsben, később Budán folytatott könyvkereskedést s csak azután telepedett meg Pesten. Nagyon képzett ember volt, aki nem csupán bölcseletet és jogot hallgatott, hanem törvényszéki gyakorlaton is volt. Úgy látszik, hogy a könyvek iránti szeretete vitte a könyvkereskedői pályára, mert szakképzettségét soha nem hangoztatta, annál inkább hangoztatta azonban a régi irodalom iránti érdeklődését. Budán, 1801 március 23-án kért könyvkereskedői szabadságot, amit minden akadály nélkül meg is kapott; az ugyanakkor kért polgárjog megadását azonban akkorra halasztották, ha már hosszabb időt töltött a városban. Kérésére 1801 május 5-én a helytartótanács is megerősítette a budavárosi tanács határozatát,¹ nyilván azonban nem vette igénybe a kapott engedélyt, mert budai üzletét a saját vallomása szerint csak 1807-ben nyitotta meg. Budai könyvkereskedése a Várban volt a BRUNSWICK-féle házban s a hirlapi könyvhirdetésekből csupán 1810-ben fordul elő először a neve.² Ugyancsak 1810-ben jelent meg első könyvkereskedői katalógusa (XX + 452 l.) amelyben azonban túlnyomóan idegen nyelvű könyveket hirdetett.³

Néhány évi budai gyakorlat után 1815 április 5-én a pestvárosi tanácshoz fordult, hogy könyvkereskedését Pestre helyezhesse át. Kérvényében előadta, hogy különösen a régi könyvekkel való kereskedésre érez hajlandóságot s e téren nem csupán sokévi tapasztalattal, hanem jelentős könyvkészlettel is rendelkezik. Rámutatott arra, hogy kizárólag régi könyvek árusításával foglalkozó

¹ Budai levéltár. Intimata consilii regii 1801/803. évi 80. sz.

² Pest-Ofner Zeitung 1810 július 5-i szám.

³ Corvina XX. (1897.) évf. 13. l.

könyvkereskedés Pesten még nincs, holott ez a város különösen alkalmas e kereskedelmi ág meghonosítására, mert a könyvkedvelők nagy számban szokták felkeresni. Minthogy kizárólag régi könyvekkel óhajt kereskedni, nem okoz versenyt a könyvkereskedőknek s nem remél részükről ellenállást. A vizsgálattal megbízott tanácsnok 1815 április 15-én kelt jelentése nagyon kedvező volt IVANICSRa, mert teljes mértékben elismerte tehetségeit s eddig szerzett érdemeit, minek következtében a pesti könyvkereskedők sem ellenezték megtelepedését, ha kijelölt működési körét nem lépi túl s nem fog új könyvekkel kereskedni. E kedvező vélemény kialakulására mindenesetre jó hatást gyakorolhattak azok az ajánlólevelek, melyeket kérése támogatására gr. SZÉCHÉNYI Ferencről, br. ACZÉL Istvántól, gr. TELEKI Sámuelről, gr. CZIRÁKY Antaltól, SÁNTHA József és KETTNER János pozsonyi tanácsnokoktól kapott.

Ennek a kedvező jelentésnek az az eredménye lett, hogy IVANICS Zsigmond 1815 április 17-én a pestvárosi tanácstól minden nehézség nélkül megkapta a könyvtárusi jogot, amely azonban régi munkákra korlátoztatott.

Minthogy Budán kölcsönkönyvtára is volt¹, azt is át akarta hozni Pestre, ezzel azonban nem járt szerencsésen. 1818 október 15-én folyamodott e célból a helytartótanácsához s indokolásul előadta, hogy Pest város két kölcsönkönyvtár fenntartására kapott jogot s ezidőszert csupán a LEYRER József működött. Minthogy továbbá könyvkereskedését Budáról Pestre helyezte át, budai kölcsönkönyvtárát nem tudja kellően gondozni.

A pesti könyvkereskedők (KILIÁN, EGGENBERGER, HARTLEBEN, LEYRER és MÜLLER) 1818 november 27-én kelt nyilatkozataikban nem ellenezték a kérés teljesítését, nyomatékosan rámutattak azonban arra, hogy a kölcsönkönyvtárak nem tudnak fennmaradni. Rámutatnak INSTITORIS esetére, aki tönkre ment; MÜLLER Józsefre, aki 1816 júniusában önként bezárta kölcsönkönyvtárát; s végül LEYRER Józsefre, aki a 400 frt biztosítékot csupán nagy nehézségek árán tudta letenni s a váci siketnémák intézetének fizetendő évi 150

¹ 1817 január 15-én nyitotta meg. Pesther Zeitung 1816 december 24-i szám.

frttal két év óta tartozik. A helytartótanács mindamellettt IVANICSnak is megadta a kért engedélyt, a valóságban azonban ez a kölcsönkönyvtár soha nem nyílt meg.

Az IVANICS kölcsönkönyvtárának megnyitása már éveken át késett, mikor ERB Frigyes volt hannoveri tiszttelő 1823 szeptember 9-én hasonló jogért folyamodott. A kérést a pestvárosi tanács elutasította, mire ERB 1823 november 7-én a helytartótanács elé terjesztette ügyét s rámutatott arra, hogy LEYRER kölcsönkönyvtára egészen jelentéktelen, IVANICS pedig nem is nyitotta meg addig. Erre a helytartótanács jelentést kért a pestvárosi tanácstól, amely 1824 január 31-i jelentésében azzal mentette IVANICSOT, hogy eddig könyveket gyűjtött a nevezett célra, de most már annyira előrejutott, hogy a 400 frt biztosítékot is letette. A helytartótanács nem elégedett meg ezzel, hanem 1824 február 24-i leiratával megvizsgáltatta a LEYRER kölcsönkönyvtárát s érdeklődött az IVANICS könyvtárának állása felől. A pestvárosi tanács 1824 július 13-i jelentéséből azután kiderül, hogy LEYRER könyvállománya alig több 500 kötetnél s azt nem csupán kölcsönkönyvtárnak használja, hanem árusít is belőle, mert nyomorúsága miatt nagyobb könyvkészletet szerezni nem tud. IVANICS Zsigmondnak ellenben több mint 5000 értékes könyve volt, de állandó utazásai miatt eddig képtelen volt könyvanyagát a közhasználatnak átadni. A helytartótanács erre 1824 augusztus 10-én elrendelte, hogy IVANICS két hónapon belül nyilatkozni tartozik a kölcsönkönyvtár megnyitása tárgyában, ellenkező esetben másnak adják át¹ a kölcsönkönyvtárnyitási jogot.

Ez erélyes leiratnak nem lett eredménye, mert IVANICS 1842 július 30-i beadványából megtudjuk, hogy «szerencsétlen csapások és azoknak következményeik miatt» a kölcsönkönyvtárt még nem nyitotta meg. 1844 július 7-én azután IVANICS kérésére a helytartótanács kiadta a 400 frt biztosítékot s elvette tőle a kölcsönkönyvtárnyitási jogot.

1844 december 9-én IVANICS Zsigmond meghalt s négy leánygyermeket hagyott hátra, kik közül három asszony és egy hajadon

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. a. n. 2030.

volt. Végrendeletének végrehajtója, MÁTRAY Gábor szerint készpénz egyáltalán nem maradt utána, temetésére is kölcsön kellett venni a pénzt; maradt azonban 11636 váltóforint adóssága és több mint 100.000 kötet könyve, melyek részben Pesten, részben két bécsi raktárában voltak elhelyezve. A könyvkereskedést IVANICS halála után MAGYAR Mihály könyvkereskedősegéd vezette, ki IVANICS harmadik leányát 1845 július 28-án vette el feleségül.

Mínhogy a könyvkészlet eladása nem sikerült, 1845 július 8-án az örökösök azon kéréssel fordultak a helytartótanácsához, hogy engedje meg nekik a könyvkereskedés folytatását. Kérvényükben hivatkoztak atyjuk országszerte ismert becsületességére, 40 esztendőös könyvkereskedői pályafutására s a régi magyar irodalom felkutatása körüli érdemeire. A pesti könyvkereskedők (EGGENBERGER és fia, HARTLEBEN és ALTENBURGER, MÜLLER özvegye és fia, id. KILIÁN György és ZUBER, KILIÁN és társa, GEIBEL, HECKENAST, ifj. LEYRER József, EMICH) ellenezték az engedély megadását, mert az örökösök egyike sem értett a könyvkereskedéshez; ha azonban mégis megadatnék az engedély, úgy annak régi könyvekre való korlátozását kérték. A pestvárosi tanács 1846 január 2-i jelentéséből kiderül, hogy az örökösök is belátták kérésük teljesíthetlenségét s megelégedtek azzal, ha bizonyos határidőn belül, amíg t. i. megfelelő vevőt találnak, engedtetik meg nekik a könyvadásítás folytatása.¹

Ezt az engedélyt aztán meg is kapták s MAGYAR Mihály kezdetben az örökösök nevében vezette az üzletet, 1844-ben azonban már saját neve alatt szerepelt a könyvkereskedők sorában.² MAGYAR Mihály irodalmi téren is működött, mert a Pesti Divatlap 1848. évfolyamában nagyon értékes cikksorozatot írt a magyar könyvkereskedésről. 1855-ben «Magyar Könyvészet» cím alatt bibliografiai folyóiratot indított meg, amely folytatása volt HECKENAST és EGGENBERGER azonos vállalatának. 1857 végén megszűnt a folyóirat s miután MAGYAR Mihály halála után üzletét és kiadványait DEMJÉN József vette meg, tudományszakonkinti betűrendes mutatót készített hozzá s 1862-ben összesítve kiadta a megjelent évfolyamokat.

GÁRDONYI ALBERT.

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. a. n. 347.

² HAEUFLER: Buda-Pest, historisch-topographische Skizzen. 133. l.